

Krzysztof Żarna

**MIĘDZY WSCHODEM A ZACHODEM.
SŁOWACJA A SOJUSZ PÓŁNOCNOATLANTYCKI
(1993–2004)**

1. Uwagi wstępne

Celem artykułu jest ukazanie procesu wejścia Słowacji do Sojuszu Północnoatlantyckiego (NATO), wskazanie jego specyfiki ze szczególnym uwzględnieniem wpływu sytuacji politycznej w tym kraju oraz próby odbudowania wpływów Rosji w regionie. Cezury czasowe obejmują okres od 1993 r. (powstanie Republiki Słowackiej) do 2004 r. (formalne wejście do NATO).

Po 1989 r. państwa Europy Środkowej znalazły się w nowej sytuacji geopolitycznej, pozostając w „szarej strefie bezpieczeństwa” między krajami należącymi do NATO z jednej a Rosją z drugiej strony. Biorąc pod uwagę kilkadziesiąt lat doświadczeń, wśród części elit politycznych i samych społeczeństw regionu pojawiły się obawy przed odbudową strefy wpływów Rosji. Był to jeden z czynników determinujących politykę Federacji Czecho-Słowacji, Polski i Węgier. Wymienione państwa wśród priorytetów polityki zagranicznej stawiały integrację euroatlantycką.

Sytuacja zmieniła się po rozpadzie Federacji na dwa niezależne państwa, który formalnie nastąpił 1 stycznia 1993 r. Czechy, Polska i Węgry konsekwentnie dążyły do osiągnięcia wspomnianych celów, co w przypadku NATO zakończyło się sukcesem w 1999 r. Tymczasem Słowacja, na skutek skomplikowanej sytuacji wewnętrznej w latach 1994–1998, znalazła się w izolacji międzynarodowej.

**2. Moskwa czy Waszyngton? Poszukiwanie właściwej drogi
w polityce bezpieczeństwa**

W okresie 1993–1998 osobą, która odcisnęła najsilniejsze piętno na polityce Słowacji, był przywódca Ruchu na rzecz Demokratycznej

Słowacji (HZDS) i trzykrotny premier Vladimír Mečiar. W wymienionym okresie nie można było mówić o jednolitej polityce zagranicznej, ponieważ prezydent Michal Kováč reprezentował odmienną linię polityczną. Koalicja HZDS, Zrzeszenia Robotników Słowacji (ZRS) i Słowackiej Partii Narodowej (SNS) skutecznie wykluczyła Słowację z procesów integracyjnych oraz umożliwiła Rosji częściowe odzyskanie inicjatywy w Europie Środkowej (Morawiec 2001: 88).

Pierwsze deklaracje polityczne Bratysławy wskazywały na prozachodnią orientację tego państwa. Z oficjalną prośbą o członkostwo Słowacja wystąpiła 31 stycznia 1996 r., a więc w kulminacyjnym momencie rządów Mečiar. Warto przytoczyć dane statystyczne odnośnie do poparcia społeczeństwa słowackiego dla idei transatlantyckiej. W kwietniu 1996 r. zaledwie 37% Słowaków było zwolennikami integracji (Łoś 2007: 57–58). Coraz częściej pojawiały się opinie sugerujące neutralność bądź orientację prowschodnią, czego efektem było podpisanie układów dobrosąsiedzkich z Rumunią i Ukrainą oraz o kooperacji wojskowej z Rosją. W Moskwie minister obrony Imrich Andrejčák stwierdził, że jego kraj nigdy nie był inicjatorem wstępowania do NATO i w swej polityce zagranicznej będzie zawsze uwzględniał stanowisko Rosji. Minister podpisał protokół o dostawach rosyjskiego uzbrojenia, zgodnie z umową zawartą przez resorty w sierpniu 1993 r. w Bratysławie. Dla usprawiedliwienia wschodnich preferencji strona słowacka podkreślała, że celem nie jest odgradzanie się od NATO, lecz zdobycie gwarancji bezpieczeństwa (Herman 2000: 157). Wszelkie oficjalne stanowiska słowackiego rządu wykazywały prozachodnie nastawienie i chęć współpracy, dlatego trudno zinterpretować ewolucję stosunków słowacko-rosyjskich. Podczas wizyty premiera Rosji Wiktora Czernomyrdina w Bratysławie 14 lutego 1995 r. doszło do podpisania licznych umów międzyrządowych i międzyresortowych. Premier Mečiar oświadczył, że polityka wobec Rosji jest przykładem godnym naśladowania. Również wizyta ministra spraw zagranicznych Rosji Jewgienija Primakowa była okazją do przedyskutowania wzajemnej współpracy i przystąpienia do NATO. Ciężenie w kierunku Rosji było podyktowane zależnością gospodarki od dostawy rosyjskich surowców i rynku wschodniego. Również ugrupowania polityczne z SNS i ZRS w obawie przed krachem przemysłu ciężkiego i zbrojeniowego przeciwstawiały się integracji z NATO, preferując rosyjskie gwarancje bezpieczeństwa (Duleba 2001: 20–35).

W Pieszczanach odbyło się spotkanie, na które przybyli premierzy Austrii, Węgier i Słowacji. Franz Vranitzky, Gyula Horn i Vladimír Mečiar wiele poświęcili omówieniu stosunków bilateralnych. Ze swej strony austriacki gość zapewnił o wiedeńskim wsparciu ich w drodze do NATO i Unii Europejskiej (UE). Dbając o dobrosąsiedzkie kontakty, Słowacja starała się uaktywnić na forum międzynarodowym, zabiegając o przychyłność krajów unijnych. Pomimo uzyskania wsparcia politycy z Europy Zachodniej z dużą rezerwą odnosili się do członkostwa Słowacji w UE czy NATO (Herman 2000: 162).

3. Referendum i stracona szansa

Przeprowadzone na Słowacji referendum w dniach 23 i 24 maja 1997 r. w sprawie członkostwa w NATO, stacjonowania obcych wojsk i broni jądrowej nie przyniosło rozstrzygnięcia. Frekwencja sięgająca 9,5% spowodowała jego unieważnienie. Na tak niski wynik złożył się również bojkot ze strony społeczeństwa. Tym samym Słowacja zamknęła sobie drogę do struktur transatlantyckich i nie została zaproszona wraz z Polską, Czechami i Węgrami do Sojuszu. Analitycy z Instytutu Spraw Publicznych byli zdania, że jeśli Słowacy poważnie myślą o NATO, muszą zweryfikować swe preferencje polityczne oraz pomyśleć o zmianie premiera. Zasługą Mečiara, jak podkreślali, było przeniesienie kraju z Europy Środkowej na Bałkany. Antydemokratyczna polityka wewnętrzna oraz mało klarowna polityka zagraniczna nie były tolerowane przez Zachód. Grupa Wyszehradzka, obejmująca kraje środkowoeuropejskie, postrzegana w polityce międzynarodowej jako geopolityczna i ekonomiczna całość, przeszła do historii (Szczepaniak 1998: 53–54; Herman 2000: 163).

W przypadku akcesji do NATO Słowacja nie znalazła się w pierwszej grupie państw aspirujących do struktur transatlantyckich. Polska, Czechy i Węgry zostały zaproszone do rozpoczęcia negocjacji podczas szczytu w Madrycie 8 lipca 1997 r. (Maruśiak 1999: 274–275). Mimo iż rząd deklarował chęć przynależności do struktur euroatlantyckich, dawał wiele przykładów łamania zasad demokracji. Katalog zastrzeżeń w tym zakresie był bardzo szeroki: wykorzystywanie służb specjalnych do walki z opozycją, zdominowanie publicznego radia i telewizji, niejasna prywatyzacja, arogancki stosunek do głowy państwa oraz ograniczanie praw mniejszości. Kompromitacją było przeprowadzenie wspomnianego referendum.

4. Przełomowe wybory

W kampanii wyborczej przed wyborami parlamentarnymi w 1998 r. kwestia wejścia do struktur transatlantyckich stała się sztandarowym punktem programów partii politycznych. W zasadzie poza Komunistyczną Partią Słowacji (KSS) i SNS pozostałe ugrupowania akcentowały konieczność integracji z NATO (Wlachovský 1998: 63–75).

Wybory do Rady Narodowej przyniosły ponownie sukces HZDS (43 mandaty). Do parlamentu dostało się jeszcze pięć ugrupowań: Słowacka Koalicja Demokratyczna (SDK) – 42 mandaty, Partia Lewicy Demokratycznej (SDL) – 23 mandaty, Partie Koalicji Węgierskiej (SMK) – 15 mandatów, SNS – 14 mandatów, Partia Porozumienia Obywatelskiego (SOP) – 13 mandatów. W sytuacji gdy HZDS nie był w stanie stworzyć koalicji, antymecziarowskie partie utworzyły „szeroką koalicję” z premierem Mikulašem Dzurindą (SDK, SDL, SMK i SOP), która posiadała 93 głosy w Radzie Narodowej (Mesežnikov 1999: 24–26).

Maciej Herman powołał się na opinie wypowiedziane przez publicystów tygodnika „Domino Forum”, którzy stwierdzili, że w posunięciach władzy wykonawczej obserwuje się wiele elementów polityki Mečiar. Zachód już wysuwał przeciw Słowacji zarzuty o wasalnej polityce wobec Kremla. Komentatorzy wytykali niezrewidowanie niewygodnych porozumień państwowych m.in. o dostarczeniu systemu antyrakietowego S-300. Na dodatek minister gospodarki Ludovit Černak podpisał w Moskwie umowę, którą przygotował jeszcze rząd Mečiar, na dostawy ropy do 2014 r. Wskazywano, że może zostać utraczona kolejna szansa na integrację (Herman 2000: 166).

Ostatecznie jednak na szczycie w Waszyngtonie Słowacja została wymieniona jako jeden z najpoważniejszych kandydatów do Sojuszu. Polska, Czechy i Węgry, występując w roli adwokata regionu, dowiedziały się, iż lista przyszłych członków ograniczona zostanie do Rumunii, Słowenii, Estonii, Litwy, Łotwy, Bułgarii, Słowacji, Macedonii i Albanii. Przychylność wobec Słowacji była odpowiedzią na przemiany zachodzące w tym kraju. Przebywający w USA na początku 1999 r. minister spraw zagranicznych Eduard Kukan stwierdził, że wizyta jest okazją zaprezentowania nowej twarzy kraju szanującego demokrację. W rozmowach z Madeleine Albright usłyszał, że Słowacja jest na dobrej drodze, aby uzyskać należne jej miejsce jako partnera w Europie i na świecie. Dostrzegając zaległości, Kukan oświadczył, że przed Słowakami jest jeszcze wiele pracy do wykonania i nie proszą oni w tym

zakresie o żadne ulgi. Według niektórych przywódców Europy Środkowej proces rozszerzenia NATO nie powinien nastąpić tak prędko. Prezydent Czech Vaclav Havel, oceniając szanse przyszłych kandydatów, stwierdził, że o ewentualnym członkostwie powinien zdecydować stan przygotowań. Nie wiadomo, kiedy i jak zostaną przyjęci: każdy osobno, grupowo, czy też razem. Mimo wszystko przez Czechów Słowacja była postrzegana jako jeden z poważniejszych kandydatów. Natomiast w samej Bratysławie różnie odbierano ewentualne członkostwo w pakcie militarnym. Przewodniczący opozycyjnej SNS Jan Slota często okazywał zdecydowany sprzeciw wobec wejścia do NATO. Według niego taka sytuacja mogłaby doprowadzić do zagrożenia interesów kraju (Herman 2000: 166).

Pod koniec kwietnia i na początku maja 1999 r. na Słowacji rozpoczęła się kampania prezydencka. Wybory miały zdecydować o tym, czy kraj będzie zdolny kontynuować demokratyczne reformy i konsekwentnie dążyć ku strukturom transatlantyckim. Kres eleganckiej walce o fotel prezydencki położył powrót na scenę polityczną Mečiara. Podkreślano, iż pomimo przegranych wyborów parlamentarnych i publicznych deklaracji o odejściu były premier powrócił. Media ostrzegały, iż w pierwszych powszechnych wyborach prezydenckich należy spodziewać się prowadzenia kampanii ze stosowaniem nieczystych zagrań. Wszystko to spowodowało, że Słowacja, pomimo przełamania kryzysu gospodarczego i zbliżenia się do NATO i UE, stanęła na rozstaju dróg z realną wizją zwycięstwa Mečiara. Początkowo w wyborach wystartowało dziewięciu kandydatów. Z najbardziej liczących się wymieniano lidera SOP Rudolfa Schustera, lidera HZDS Mečiara, byłego ambasadora Czechosłowacji w Wiedniu Magdę Vašaryovą, lidera SNS Slotę oraz byłego prezydenta Kováča. Ostatecznie w zwyciężył drugiej turze Schuster – 57,18%, a były premier uzyskał poparcie 42,82% (Madera 2001: 104–110). Wybory te umożliwiły współpracę premiera i prezydenta w polityce zagranicznej, co wydawało się decydujące dla dalszego rozwoju wypadków.

5. Od Waszyngtonu do Pragi (1999–2002)

Tymczasem Czechy, Polska i Węgry złożyły dokumenty ratyfikacyjne traktatu waszyngtońskiego (12 marca 1999 r.). USA obawiały się, że pozostanie poza Sojuszem takich państw jak Słowacja, Bułgaria

i Rumunia niesie za sobą groźbę powstania w Europie Środkowej „szarej strefy bezpieczeństwa” (*Europa Środkowa...* 1999: 196), która mogłaby być zagospodarowana przez Rosję. Niemniej po rozszerzeniu NATO przyjęcie kolejnych członków nie było dla Sojuszu priorytetem. Skoncentrowany on był na operacji w Kosowie i ułożeniu stosunków z UE, rozwijającą własne siły operacyjne w ramach Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa.

Po szczycie w Waszyngtonie Słowacy rozpoczęły zakrojoną na szeroką skalę współpracę z NATO: wysłali do Bośni i Hercegowiny 150 żołnierzy w ramach operacji pokojowej SFOR, wyrazili zgodę na udostępnienie przestrzeni powietrznej dla samolotów NATO przeciw Jugosławii oraz na tranzyt przez terytorium Słowacji sprzętu wojskowego i żołnierzy Sojuszu. Rząd zdecydował również o udzieleniu pomocy humanitarnej uchodźcom z Kosowa w wysokości około 2 mln dolarów. Poza tym zintensyfikowano prace komisji międzyresortowej koordynującej wypełnianie zobowiązań członkowskich. Opracowano również „Indywidualny Program Partnerski” w ramach „Partnerstwa dla Pokoju” między Słowacją a NATO na rok 1999 r. (Żarna 2008: 66). Aktywność przejawiana przez rząd słowacki była mile widziana przez władze Sojuszu. W kwietniu 1999 r. podczas Szczytu NATO w Waszyngtonie przyjęto plan członkostwa. W październiku rząd słowacki zatwierdził opracowany „Narodowy program przygotowań Republiki Słowackiej do członkostwa w NATO” – NP.PRENAME (Čurda, Zatlakaj 2003: 75–76, 80–85). Program ten miał koordynować wszelkie działania, by członkostwo zostało rzeczywiście osiągnięte. Przewidywano w nim współpracę w ramach wspomnianego „Partnerstwa dla Pokoju”. W końcu kolejna grupa państw kandydujących: Estonia, Łotwa, Litwa, Słowacja, Rumunia, Bułgaria, Albania i Macedonia, kontynuowała przygotowania w ramach procedur przyjętych w 1999 r. Tymczasem w Wilnie 18–19 maja 2000 r. spotkali się ministrowie spraw zagranicznych krajów kandydujących i we wspólnej deklaracji wezwali Sojusz do zaproszenia tych państw do NATO (*Europa Środkowa...* 2001: 281–282).

Podczas nadzwyczajnego spotkania w Brukseli 14 czerwca 2001 r. podjęto decyzję, że na szczycie w Pradze w listopadzie 2002 r. Sojusz zaprosi nowe państwa. Mimo iż Słowacja znalazła się w grupie najlepiej przygotowanych do członkostwa, to władze NATO zaniepokojone były silnym przedwyborczym poparciem dla HZDS, przypominając

w tym kontekście o konieczności respektowania procedur demokratycznych. Paradoksalnie sam Mečiar zaproponował wszystkim najważniejszym partiom zawarcie porozumienia o współpracy na rzecz uzyskania przez ten kraj członkostwa, a kwestia akcesu do Sojuszu stała się jednym z fundamentalnych punktów programu wyborczego HZDS. Premier Dzurinda uważał to za wybieg. Z jednej strony Mečiar twierdził, że jedyną alternatywą dla Słowacji było NATO, a z drugiej – sprzeciwiał się akcji w Kosowie. Przypominał, że jeszcze nie tak dawno były premier chciał odwołać szefa MSZ Kukana za to, że rząd Dzurindy tak twardo stał na stanowisku przystąpienia do Sojuszu (Dzurinda 2001: 10).

Istotnym czynnikiem na drodze do NATO była postawa Słowacji w latach 1999–2001. Pomimo sprzeciwu Rosji, opozycji i części społeczeństwa Słowacy udostępnili swą przestrzeń powietrzną dla samolotów NATO biorących udział w operacji w Kosowie. Zrezygnowano także z zakupu, uzgodnionego przez Mečiarą, rosyjskiego systemu raketowego S-300. Słowacja zwiększyła również swój udział w operacjach pokojowych zarówno pod auspicjami ONZ, jak i w ramach NATO. Na początku 2002 r. w tego rodzaju misjach uczestniczyło 760 żołnierzy słowackich (Morawiec 2002: 566).

Kraje kandydujące kontynuowały współdziałanie w ramach „grupy wileńskiej”. Doszło do spotkań premierów w Bratysławie (10–11 maja 2001 r.), Budapeszcie (29–30 maja 2001 r.) i Wilnie (1–2 lipca 2001 r.). Z kolei w październiku 2001 r. w słoweńskiej miejscowości Bled spotkali się ministrowie spraw zagranicznych, a w Sofii prezydenci. Kolejne spotkania w ramach tej grupy były kontynuowane w 2002 r. – 25 marca w Bukareszcie i 5–6 lipca w Rydze. W skład „grupy wileńskiej” wchodziły następujące kraje: Albania, Bułgaria, Chorwacja, Estonia, Litwa, Łotwa, Macedonia, Rumunia, Słowacja i Słowenia (*Europa Środkowa...* 2003: 259). Ostatecznie Słowacja wspólnie z Estonią, Łotwą, Litwą, Słowenią, Rumunią i Bułgarią została zaproszona do NATO podczas szczytu Sojuszu w Pradze 21–22 listopada 2002 r. (Čurda, Zatlakaj 2003: 108–111; Łoś 2007: 75), a formalnie przystąpiła 2 kwietnia 2004 r.

6. Uwagi końcowe

Spośród państw Europy Środkowej Słowacja przeszła najtrudniejszą drogę. Decydujący na to wpływ miały rządy koalicji HZDS–ZRS–SNS, które spowolniły integrację tego kraju z UE i NATO

w latach 1994–1998. Wytworzoną w ten sposób „szarą strefę bezpieczeństwa” starała się zagospodarować Rosja. W perspektywie wejścia do NATO Polski, Czech i Węgier Słowacja stałaby się dla Rosji czymś w rodzaju przyczółku.

Po wyborach parlamentarnych w 1998 r. i prezydenckich w 1999 r. nastąpiła reorientacja w polityce zagranicznej Republiki Słowackiej. Słowacja konsekwentnie prowadziła politykę zmierzającą do jak najszybszego przystąpienia do NATO, wspierana przez partnerów z Grupy Wyszehradzkiej. Istotnym czynnikiem było udostępnienie przestrzeni powietrznej dla samolotów NATO podczas operacji w Kosowie oraz rezygnacja z uzgodnionego jeszcze przez gabinet Mečiara zakupu rosyjskiego systemu raketowego.

W rezultacie po spełnieniu wymaganych kryteriów Słowacja w 2004 r. stała się pełnoprawnym członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego, a NATO głównym elementem polityki bezpieczeństwa i obrony Republiki Słowackiej.

Bibliografia

- Čurda J., Zatlakaj P., 2003, *Cesta Slovenska do NATO. Niektoré aspekty integračného úsilia Slovenska v rokoch 1993–2002*, Bratislava.
- Duleba A., 2001, *Rusko, NATO a Európska bezpečnosť a obranná politika (ESDP): záujmy Slovenska* [w:] *Spolupráca smerom k bezpečnosti. Bezpečnosť a politika a modernizácia obranného priemyslu v spolupráci krajín V4 vo výskume a technológii*, Bratislava.
- Dzurinda M., 2001, *Człowiek jest stworzony, by się cieszyć*, „Gazeta Wyborcza”, nr 174 z 27 VII.
- Europa Środkowa, 1999 [w:] *Rocznik strategiczny 1998/1999. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, red. R. Kuźniar, Warszawa.
- Europa Środkowa – kontynuacja przemian, 2001 [w:] *Rocznik strategiczny 2000/2001. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, red. R. Kuźniar, Warszawa.
- Europa Środkowa – rok przełomu, 2003 [w:] *Rocznik strategiczny 2002/2003. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, red. R. Kuźniar, Warszawa.
- Herman M., 2000, *Słowacja między Wschodem i Zachodem*, „Przegląd Zachodni”, nr 2.
- Łoś R., 2007, *Polityka zagraniczna Słowacji*, Łódź.
- Madera A.J., 2001, *Na drodze do niepodległości. Słowacki system polityczny w okresie transformacji*, Rzeszów.
- Marušiák J., 1999, *Hlavné trendy v zahraničnej politike SR* [w:] *Slovensko 1998–1999. Súhrnná správa obehných stav spoločnosti*, red. M. Kollár, G. Mesežnikov, Bratislava.

- Mesežnikov G., 1999, *Vnútropolitický vývoj a systém politických strán* [w:] *Slovensko 1998–1999. Suhrna sprava o stave spoločnosti*, red. M. Kollár, G. Mesežnikov, Bratislava.
- Morawiec R., 2001, *Rosyjska obecność w Republice Słowackiej*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych”, nr 9.
- Morawiec R., 2002, *Polityka obronna Republiki Słowackiej*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych”, nr 67.
- Szczepaniak M., 1998, *Udział Polski w strukturach regionalnych Europy*, „Przegląd Zachodni”, nr 2.
- Wlachovský M., 1998, *Zahraničná polityka* [w:] *Volby 1998. Analýza volebných programom politických strán a hnutí*, red. G. Mesežnikov, Bratislava.
- Žarna K., 2008, *Główne kierunki polityki zagranicznej Republiki Słowackiej rządu Mikulaša Dzurindy w latach 1998–2002*, „Bielsko-Bialskie Studia Europejskie”, nr 2.